

(בהשערות), אומר כי שירים אחרי נקרא כמו "המבול אחרי". כאילו התיימר המשורר לומר לנו: הא לכם כל האמת בפרצוף, ממילא המבול אחרי! וגם כאן נסחף מעט.

רחב יריעה, רחב ראייה

אם תרצו/ גיורא לשם

מחוג הצל בשעון שמש,
ברחוב ילדותי בואכה רחוב הרצל -
הברוש.

אם תרצו, אין זו אגדה
על ילד וענק ירוק
(כעת בנק שהוא גם ידיד).

ליד האובליסק הירוק הזה
חלף עבר יובל.
ואני חוצה
חוסה בצלו
הוזה-לא-הוזה.

היה היה ילד.
היה היה ברוש.
אם תרצו, אין זו אגדה.

גיורא לשם הוא מן המשוררים העברים הספורים בימינו המסוגל לכתוב שיר תיאורי ארוך ולשמור על מתח ורמה גבוהים. כך עשה בספרו הקודם **הנה ימים באים** (2007) וכך בספרו החדש **תמונה קבוצתית עם עיר** (הוצאת קשב לשירה, 2010). אין זו משימה קלה והיא דורשת לא רק מיומנות שירית גבוהה, ידע ובקיאות, אלא גם יכולת לצאת מן האני הסובייקטיבי ולדבר בקולו של דובר אובייקטיבי, משימה הדורשת בגרות ובשלות של משורר.

בספר הנוכחי **תמונה קבוצתית עם**

עיר, העיר שבתמונה היא תל אביב, עיר הולדתו של גיורא לשם (1940), שאליה הוא חוזר ברבים משיריו. שירו הארוך 'טרומפלדור, מורד הרחוב' הוא מבט היסטורי על העיר והארץ מבית העלמין הישן שברחוב זה. את השיר הוא פותח בהוראות לצלם: "לצלם מצב שלא ישכה, / בלי לכוון יותר מדי, כך..." (עמ' 14), כלומר צילום לא מבויס אך קולע, ללא יומרה אישית או אמנותית גדולה מדי. בעתיד "הטל האורצל עשוי להשתקף/ כהישארות נפש או אלמוות. / אך מצלמה אינה מביעה השקפות..." (עמ' 14). היכולת הזאת להימנע משיפוט ולהתמקד בתיאור, היא, נדמה לי, תנאי לשיר תיאורי ארוך שהקורא יכול לנוע עמו עד סופו מבלי לנטוש אותו בדרך בשל מחלוקת כלשהי (וראה האייטם הקודם). תיאור הוריו, והעולים החדשים בכלל, בני התקופה היא, אשר "בהביאם את עצמם למזרח/ אפשר שאיבדו את עברם בקצה המערב" הוא יפה, מדויק, נוגע ללב, אך לא רגשני. לשם יודע לתמצת היסטוריה רבת שנים בכמה שורות: "... אדמת בעל/ שנהפכה מתנ"ך ונחלת אבות / לפרובינקיה יודיאה ולמנדט/ ממנדט לחלוקה, ומחלוקה לאדמת מריבה." וגם להכליל ולפשט: "מולדת היא רגש פשוט ומופשט/ כלפי מרחב, טופוגרפיה, צמחיה וחי /.../ רק דברי הימים צוברים אותם/ כדפים ומגילות עצמאות." (שם).

דומני שהמשורר שאותו מזכיר גיורא לשם יותר מכל משורר אחר בכתבתו על תל אביב הוא נתן אלתרמן בספרו עיר היונה, במיוחד בשיר הארוך ומרובה החלקים 'מלחמת ערים' (על תל אביב-יפו במלחמת השחרור) ששירו הפותח 'הפרוור הדרומי' מתאר אותם נופים ואותם אנשים שגם לשם כותב עליהם בשירו הארוך השני 'סמטת השוק'. בולטת בשיר זה דמותה של טשרנע האלמנה, בעלת האיטליו, "כפות ידיה הגרומות של קצבית/ שיודעת לפרק בשר כשר, בקר ועוף", והיא חלק מקהילה של "קצבים וסוורים, התרוצצו בשתי וערב השפנוילי-הייד-הפלורנטיני/ המפולפל הזה!" (עמ' 37).

אלתרמן בספרו זה אהב גם כן את בעלי המלאכה הללו, פועלים, רוכלים, סוחרים, ובקיצור את עמך, עליו כתב: "עם אוהב להפליג במופשט וממשיל משלים מעשה פילוסוף/ וגוהן אל מסמר ואל וו בדרכו וטומנם בכיסו" (עמ' 69).

לא אוכל להביא כאן אלא שיר לירי קצר, ובחרתי בשיר הנפלא החותם את הספר בעל השם הפרובוקטיבי מעט.

הקלות שבמחאה

אני זוקף לזכותי את העובדה שהייתי עורכו הראשון של מתי שמואלוף בספרו **מגמד הצלקות** (גוונים 2001) ושחשתי בכוחם של שיריו עוד לפני שעמדתי על מלוא הפוטנציאל הרעיוני שלהם. עם זאת אין זה פוטר אותי מוויכוח עם הפואטיקה השירית ועם תכני שיריו כפי שבאו לביטוי בספרו האחרון **למה אני לא כותב שירי אהבה ישראליים** (נהר ספרים 2010). שמואלוף הוא משורר מחאה, מה שמקובל לכנות היום גם מחתרת, רדיקלי, מהפכני, כל התארים שבעולם. אלא שבעידן תקין פוליטית כעידוננו, זה די קל להיות כזה, להתייצב לצד החלש, המקופח, המושקע, וכדומה, בעמדת "אני מאשים" המגיש רשימת תביעות ארוכה נגד כל מיני "הם" (בדרך כלל ציונים, אשכנזים, מערביים ואחרים), כפי שעושה שמואלוף בשיר שעל שמו קרוי הספר (והמתורגם בו גם לערבית):

למה אני לא כותב שירי אהבה ישראליים / מתי שמואלוף

קודם תחזירו לי את ההיסטוריה
ואחר כך את ספרי הלימוד
ואל תגידו לי שהשיר שלי הוא מניפסט פוליטי
כשאין לכם מושג על עוול, אז הנה קצה חוט
אני רוצה פיצוי מבנק ישראל
לפלסטינים, למורחים, לנשים, להומו-לסביות,
על כל הערה, מעברה, שטח צבאי סגור, העלמה השחתה
אני רוצה שתפתחו את הכספת של השירה
ותחזירו אדמות למי שלקחתם ותנו פיצוי על כיבוש גורא
- - - - -
רק אז אהיה מוכן לכתוב שירי אהבה ישראליים. (עמ' 58)

מילא, על איומו לא לכתוב שירי אהבה ישראליים נתגבר, אבל עם

תביעתו להחזיר לו את "ההיסטוריה" איני יודע מה לעשות, משום שזו עצמה תביעה בלתי היסטורית בעליל. ברור גם שבדרישתו להחזיר לו "את ספרי הלימוד" יש משום רצון למחוק את העבר ולכתוב היסטוריה חדשה. כבר היו תביעות גורפות כאלה בהיסטוריה, בנוסח "עולם ישן עדי היסוד נחריבה/ לא כלום אתמול מחר הכל" כפי ששר המנון האינטרנציונל, אלא שתמיד התברר שבכל מקום שבאו להחריב עד היסוד את הישן, החריבו גם את המחר. מרקס אמנם הגדיר את ההיסטוריה בתור "תולדות מלחמת המעמדות", אך הכיר בכך שהדרך לסוציאליזם בעתיד, עוברת דרך משטר העבדות ביוון, הפיאודליזם בימי הביניים, הקפיטליזם בעת החדשה, ושלא ייתכנו שום קפיצות דרך היסטוריות.

לנה אירצ' נאור, בנם של יסיר אנהב ושראליים נחור, שמואלים

אני מניח ש"האדמות" שנלקחו הן אדמות הפלסטינים, ו"הכביש הנורא" הוא אולי הכביש ב-67 ואולי ב-48, ובקיצור: הנכבה. ובאמת, יש היום יותר ויותר ישראלים שההיסטוריה שלהם מתחילה לא מ-1917 (הצהרת בלפור), לא מ-1929 (מאורעות תרפ"ט), לא מ-1947 (החלטת החלוקה באו"ם), ובוודאי לא מהתנ"ך, אלא פשוט מהנכבה, שם, כידוע, התחיל הכל. וזה רק משל לעוולות אחרות הנזכרות בשיר.

אין לי התנגדות למחאה, ובוודאי לא למחאת מי שיוצא לרחוב להפגין משום שרע לו. אבל משורר מוחה עושה זאת בדרך כלל מחדרו, כאשר נחה עליו הרות; ממנו אפשר לדרוש לא רק אמוציות אלא גם הנמקות. אלא שכבר התרגלנו שהשירה פטורה מכך, משום שהיא בסך הכל מטאפורה (וראה: 'הכספת של השירה') וכל השאר הוא חירות המשורר.

שניים בגוף אחד

1

מיהו "גוף שני יחיד" שבכותרת ספרו של סייד קשוע (כתר 2010)? התשובה לשאלה זאת אינה מובנת מאליה. כישרונו של קשוע ביצירת עלילות מורכבות ומפתיעות, מחייב אותנו לחלץ אותה יותר מהמבנים והפיתולים של הרומן מאשר מהדברים שאומרים הגיבורים.

שבעה פרקים ואפילוג יש ברומן. פרקים 1, 3, 5, מוקדשים לגיבור אחד, פרקים 2, 4, 6, מוקדשים לגיבור אחר, ואילו הפרק ה-7 מוקדש לסירוגין לשניהם. הגיבור הראשון הוא עורך דין (ובראשי תיבות: עו"ד) יליד טירה שלמד באוניברסיטה העברית ופתח משרד בירושלים. הגיבור השני הוא עובד סוציאלי (ובראשי תיבות: עו"ס) גם הוא יליד טירה, שלמד עבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, אבל נטש את המקצוע, עבר לבצלאל ללימודי צילום, וחי גם כן בירושלים. את הקשר ביניהם יוצרת ליילא, עובדת סוציאלית, אשתו של העו"ד, שבתקופת לימודיה הכירה את העו"ס ואף יצאה עמו ערב אחד לבילוי במועדון. פתק בכתב ידה של ליילא מיועד לחברה ללימודים, שנשר מהנובלה סונטת קרויצר של טולסטוי (מונולוג של בעל שרצח את אשתו בהתקף של קנאה) שמגיע לידי בעלה כעבור שנים, מחוללת אצלו סערת רגשות בדומה למטפחת של דסדמונה בידי אותלו. העו"ד פותח במסע בילוש אחרי העו"ס עד שהם נפגשים בפרק 7.

ההתקוות אחר סיפור הקנאה של העו"ד, וגילוי הזהות של העו"ס, הם

הפתיל הכפול של העלילה המסובכת, ומשום כך גם אין אנו מגיעים כה מהר לפתרונה, ורק בסקירה זו אני מקצר ועושה לו עוול. העובד הסוציאלי, ששמו אמיר להב (שם ערבי ועברי כאחד), שאחריו מתחקה עורך הדין (חסר השם), עובד לפרנסתו (עוד בטרם נטש את העבודה במחלקת הרווחה) בטיפול בצעיר יהודי אשכנזי, יונתן פורשמידט מרחביה, השוכב כצמח בביתו לאחר שניסה להתאבד בתלייה. כמה משיאיו הדרמטיים של הספר (למשל סיפור הלילה הראשון של אמיר במחיצתו של יונתן בתת פרק הקרוי "מוזן נוזלי") מסופרים בפרקים המוקדשים לגיבור זה. (גם אמו של יונתן, רוח'לה, "ד"ר למשהו, אולי ד"ר לסוציולוגיה בעברית. והיא גם שמאלנית, ככה אסנת אמרה לו", היא מהדמויות הנהדרות ברומן). בתהליך אטי אבל עקבי סופג אמיר ומטמיע בתוכו את עולמו התרבותי של יונתן, שואב לתוכו את ספריו (סונטת קרויצר הוא אחד מהם; מאוחר יותר רוכש העו"ד את הספר עם הפתק של ליילא בחנות לספרים משומשים), את הדיסקים והמוסיקה שלו, ובעיקר את אהבתו לצילום ואת מצלמת "הפנטקס" הנדירה שלו. מצבו של יונתן, חרף הטיפול המסור, הולך ומידרדר, ובאמו גומלת ההחלטה, לאחר כמה אשפוזים, להניח לו למות, החלטה שאמיר שותף לה בשתיקה ומבין אותה. יתר על כן אמיר מצדו מחליט, ונראה כי רוח'לה תומכת בהחלטתו לאמץ לו את הזהות של יונתן לאחר שימות. וזה מה שקורה: בלא קושי מיוחד מחדש אמיר את תעודות הזהות של שניהם במשרד הפנים, כאשר הוא שותף בתעודה של יונתן את תמונתו, ובתעודה שלו את תמונתו של יונתן. כאשר יונתן מת, הוא נקבר בבית קברות מוסלמי בבית צפפא בתור אמיר להב (תושבי המקום חושבים שזה עוד משת"פ, משתף פעולה, שהשב"כ נוהג לקבור שם), ואילו אמיר להב נרשם ללימודי צילום בבצלאל בתור יונתן פורשמידט.

מעשה חילוף הזהויות כמעט צולח בידו של אמיר. היחיד שאינו מרפה הוא העו"ד, שקנאתו במאהב של אשתו מעבירה אותו על דעתו. בעיקר טורדת אותו המחשבה שמה הוא ערבי, שרידי, חסון ויפה תואר, שאז ההשפלה עלולה להיות בלתי נסבלת. כמה משיאיו הקומיים של הספר (כמו למשל תת הפרק "מיטה") מצויים בפרקים המספרים על גיבור זה. במעשי בילוש שונים, שסופם בפרק בלשי מזהיר ("שטרות של מאתיים שקל") הוא טומן מלכודת לאמיר, מצליח לחשוף את זהותו, לאתר את מקומו, ולפגוש אותו בדירתו של יונתן (רחוב החלוץ 35 בירושלים) לפני שהוא מספיק למכור אותה.

הפגישה ביניהם, לדעתי, היא מן המפתחות העלילתיים של הרומן. תחילה העו"ס מכחיש הכל. הוא לא יודע מיהו אמיר, הוא לא מכיר את ליילא. סופו של דבר שהוא מספר לעו"ד את הכל מרצונו: "האמת היא שכבר רציתי לספר. רציתי לספר למישהו את כל מה שעבר עלי בשנים האחרונות, לספר על כל השקרים, על כל ההתחזויות... את כל מה שלא יכולתי לספר לאף אחד. ואולי גם נדמה היה לי שהוא יבין. ניסתי להתגבר על הבכי שעמד להתפרץ מתוכי, נשמתי נשימה עמוקה והתחלתי מהתחלה" (עמ' 312).

שורות אלה החותמות את הרומן, לפני פרק האפילוג, מביאות הקלה לשני הגיבורים. נדמה שהם מקבלים זה את זה, ומשלימים זה עם זה. החשדנות ששררה קודם - אי-הידועה שהטריפה את דעתו של העו"ד, והחשש של העו"ס שמה סודו יתגלה - מתפוגגת ומאפשרת לכל אחד מהם לשוב למסלול חייו. עורך הדין לחיים תקינים במשרדו ובביתו עם אשתו, והעובד הסוציאלי להשלמת לימודיו בבצלאל ולקריירה מבטיחה של אמן צילום.

בפרק ה"אפילוג" הולך עורך הדין לראות את צילומיו של יונתן בתערוכת הבוגרים של בצלאל. תמונה אחת, התלויה בנפרד משאר התמונות משכה את תשומת לבו. הפסקה הבאה על אודותיה, חותמת את האפילוג ואת הרומן כולו: